

Kako se hodilo na delo pred prvi svetski rat i po ratu

Jedna Legračanka, od devedeset godina, pripovedala je jemput o onom davnom vremenu kojega smo skoro i zaboravili.

»Pri saki hiži je bilo puno družine, a malo zemle, pa i oni koji su bili na kvartiru, imali su po pet-šest žive dece. Bogatuši su se čuvali imati puno dece, imali su jedno, dvoje ili ni jedno. Mame su se dogovarjale koji bu dečko koju ženil. Ako je znala kruha zamesiti i ako je na polu i domaj fletna, ako je srameča i ako ima nekakvoga sebunka, onda bi fletno bila zbrana. Je, naročito su se jagmili za deklu koja je bila jedinica. Takvi su već u pet-najsti leti ne dali mira.

Pred prvi svecki rat, koji nesu imali svoje zemlje išli su na nadnicu v pole kod bogateših. Išli su šibe rezati, išli su za sluge, a žene su išle veša prati za žandare, finance, popa ili trgovce. Išli su na sezonsko delo na grofovsko imanje na Mađarsko i Slovenijo.

»Gdje su išli šibje rezati?« – pitala sam Maru Sabolić koja ima 88 godina.

»Išlo se je rezati v grmlje« – veli ona. »To se je delalo s polom. Šiba se narezala, zgulila, posušila. Posle su ju vagali i podelili pol na pol. Košarači su tu šibu upotreбили za korpe, zvali su je talijanke. To su bile velike, široke korpe u kojima se nosilo jelo v pole. Žene su ih nosile na glavi. Oni pak koji nesu bili košarači, prodali bi šibu domaćim trgovcima, a oni opet dalje drugim trgovcima, zvan Legrada. Općina je davala u zakup površine obrasle šibom između dravskih rukavaca. Kad bi Drava poplavila njene otočiče, onda bi šiba tu brzo zrasla. Na rezanju šibe ostalo se dva-tri tjedna. Muški bi napravili kolibe od pruča i pokrili ih korom od oguljene šibe. Na korama od šibe i u kolibama su spavali. Po danu bi rezali, a navečer bi vužgali jognja. Koli toga jognja bi se poseli i pripovedali. Dim je teral komarce. Jemput je došla velika voda i se je nosila. Muški su šibje prenašali v čone, a žene su nosile lonce v kojima se kuhalo.«

Tih večeri nikle su mnoge legende o čudnovatom Mraku i kralju Vodenjaku koji si je došao grijati ruke k jognju.

Iika Gašpar mi je o tome pripovijedala. Ona ima 91 godinu. Ona kaže: »Bil je veliki, kosmati ves po licu i po telu. Nikaj je ne govoril, samo kad se je kopal i pođurkeval, unda je kričal u-ta-ta-ta! U-ta-ta-ta! Samo to je znal. Ž njim su imali i moži posla kad su prevažali šibje v čonima jer se je vesil na čon, štel ga je prevrnuti i odvečti kojega vu svoje dvore v Dravi. To se znalo i pripetiti.«

Neki su išli za sluge. Radili su od ranog jutra do mra-ka. Spavali bi u štali na slami pored goveda. Služil su ili u Legradu ili u drugim mjestima. Oni koji bi bili bistriji izučili bi neki zanat, za klobučara, pekara, postolara, bačvara.

Sestra jednog pekara, sada u penziji, mi je ovo pripovijedala: »Nas je bilo sedem dece, dve sestre i petoro braće. Jedan je spal v štali, brinul se za živinu, drugi su našli posla, povremenoga, tak da su delali i našu zemlu. Najmlajši, dok mu je bilo četrnajst let je samo zginul jenoga sajmenoga dana. Mama su se žalostili. Posle smo čuli da su ga vidli na jeni gmajni čuvati svinje, negde za Koprivnicom. Kad je došel, posle nekoliko let, prodavati na sejem kruh, on nam je sam se povedali. Veli da se je obesil na jeno rudo iza sena i tak je otišel, a ne znal kam. Dali su mu čuvati svinje. Potlem je otišel v Koprivnico. Jeden klobučar ga je zel za naučnika. Pri njemu je bil skoro dve lete. Tu su ga slabo hranili pak se je odlučil iti k peku. Tak se je zvučil za peka.«

U Legradu su ženske išle kopati kukuruz, brati grah i kukuruz, a muški su išli kositi travu, žito i brati kukuruz. Kukuruz se brao u plahte obješene oko vrata berača. Kosci su na polju čekali svitanje.

Jedna starica, bivša radnica za nadnicu, pričala mi je da su ih hranili kako gdje. »Retke su bile one gazdarice« – veli ona – »koje su nas dobro hranile. Do zajtreka smo se već nadelale. Jestu su nam donesli oko osme vure i to prežganu juhu, negdi kuruzne žgance, negdi debelu slaninu koju smo teško jeli onak samo s kruhom. Za obed bi dobili gda kiselo mleko, gda družganoga beloga graha. Sečam se da je pri jenom gazdi došla na stol zdela s kiselim krompirom, a gori nekaj črnoga kak klobasa. Prvi si je nametal v tanjir, mislili smo da bu klobase i za druge, ali nije bilo, bila je ta samo jedna. No kad je taj pojel krompir, počel je rezati klobasu, ali ju nikak ni mogel prerezati. Unda smo vidli da je to bil miš, a ne klobasa. A mi smo mu prije bili jalni.«

»Je li se radnik potužio zbog toga? – pitam ja.

»Kaj bi se tužil! Takav običaj nije bil.«

O radovima po Sloveniji i Mađarskoj pričale su mi Agnes Bango, rođena 1895. i Mara Sabolić, rođena 1897. Grof bi poslao na općinu svoga čovjeka da treba radnike. Bubnjar je to naznanil po selu. Skupilo bi se do sedamdest djevojki, mladiča i starijih. Putovali su vlakom od legradske stanice do blizu grofovije. Ondande pak ili peške ili bi grof pred njih poslao zaprežna kola. Mara Sabolić priča: »Išli smo u proljeće kopati repu. Motika je bila jen pedenj pak smo kopali na koljena. Spali smo na slami vu štali. Od doma smo si donesli gunja i plafu pod sebe. Ženske su bile na levi strani jasli, a muški na desni.«

»Na večer smo znali i plesati« – veli Agnesa Bango. –»Ja sam im igrala na zube harmoniku (usna harmonika). Budili su nas dok je svitalo. Došel je palir i vikal mađarski: dižite se! Odmah smo išli na pole. Koli osem vur smo dobili šniticu slanine i skrajec kruha. Koji su ne mogli jesti sirovu slaninu su ju napičili na šibu i pekli.

Pili smo vodu, imali smo jednu vodaricu. Na poldan su nam donesli jelo, a po jelu smo se odmarali jenu vuru. K saki velki zdeli smo si poseli nas oko sedem-osem. Dobili smo žlice i vilice, a nože ne. Jeli smo gda krumpera, gda graha, gda rezance. Jemput v tjednu su klali ovcu, onda je bil gulaš. V nedelu je isto bila ovčetiina i v nedelu se nije delalo pak smo si veša prali.«

Agneza Bango priča kako je došlo do pobune na poslu.

»Jednoga dana je grof rekel pred simi da ne bu simi jednako platil, nego tko bu kak delal tak bu i plačen. Muški su se pobunili pak nisu šteli iti na delo, a nisu pustili ni nas ženske. No, nismo dobili ni hranu. Jeli smo nekakve višnje. Posle četiri dana grof je održal govora, ali ljudi nesu šteli poprimiti pak je zel debelu botu, skočil dol s konja i počel tuči koga je stigel, naročito muške. Muški su bežali prema cesti da ido dimo, ali je grof poslal biroše za njima na konjima i na silu su ih vrnuli nazaj.

Samo dva su uspeli pobeći, to su bili Cenkov Mato i Florijan Sabolić. Oni su dimo došli pešice. Jenoga je moža grof pretokel, Sabol se je zval. On je bil stareši pak neje mogel bežati. Dve njegove kćeri, koje su bile na poslu, su priskočile ocu v pomoč. Jedna se postavila pred oca, a druga iza njega, ali je grof onda njih tukel. Dekle su se zvale Mara i Jana Sabol iz Legrada. Božikov Jožo i Punek su bežali v štalu da bi se skrili, ali je štala bila zakle-njena. Grof je za njimi bežal se okoli štale. Bil je mladi, srednje visine, trčkasti. No to se sve smirilo nekak, pak smo išli delat, a grof je rekel da je tak moral napraviti prvi dan, a moži su se rasrdili pak su počeli prdeti i s tem sterali grofa.«

Pitala sam Agnezu da li se pjevalo na radu. Ona veli: »Ne nemre se delati i popevati. Dok smo išli doma s posla, mi ženske smo popevale.«

»Koliko ste radili dnevno?« – pitam svoje sugovornice.

»Od ishoda do sunčevog zahoda, a dok smo žito kosili, unda i do pol noći. Po večerji smo išli nazaj na delo. Mašina je kosila, a mi ženske smo nabirale v snope. Kad smo snope povezale, onda smo napravile križe, v saki po 21 snop. Jeden snop je išel gori kaj je držal snope skup. Moži su kosili i s kosama. Platili nam nisu sve. Palir iz Legrada koj je bil z nami je tožil pak su nam za Božić još nekaj poslali. Na grofoviji kod Celja smo se v nedelu kopali v reki Rabi. Tu smo isto štrajkali. Vu tem mestu smo samo dobili skrajec kruha i s tim smo do poldan morali delati pak smo se pobunili. Štrajkali smo par dana, unda su nam dali suhu slaninu uz kruh.«

Išlo se je raditi čak u Ameriku, u Sjevernu i Južnu, a i u Australiju.

U Sjevernu Ameriku išla je grupa muževa 1907. Radili su u Pensilvaniji u rudnicima, a neki su se vratili 1920. Donijeli su nešto novaca da poprave kuće i štale. Druga je grupa išla 1913. Muški su išli ilegalno, a djevojek na pasoš što su im ih poslali očevi koji su već tamo radili. Djevojke su se tamo udavale za naše mještane. Sjećam se jednog koji se vratio sa ženom strankinjom. Nakupovao je konje i poljoprivredne stojeve, ali mu žena nije htjela raditi na zemlji. Jedan se vratio, ali nije donio dosta novaca da popravi kuću pa je otišao natrag i nikad se više nije vratio. Dvojica su došla bez novaca, samo s navikom da žvaču duhan. 1927. su odlazili u Argentinu i Australiju. Od tih su se dvoje vratili, a ostali nikad.

RJEČNIK

beroš	nadglednik konja
druzgan	zgnječen
gmajna	pašnjak
hiža	kuća
na kvartiru	biti na stanu
kosmati	dlakav
klobas	kobasica
moži	muškarcu
vužgati jognja	upaliti vatru
zdrapati	poderati
zamuž otiti	udati se
zginuti	nestati
skrajec	komad
sebunjek	miraz
palir	nadglednik radnika
plafta	plahta
prežgana juha	juha od isprženog brašna
podurkevati	potonuti